

Kovács Máté könyvtárelméleti törekvései

A hazai könyvtári gondolkodás nem sokat törődött/ik könyvtárelméleti kérdésekkel. A 19. század végétől kiváló könyvtárosaink átvették és magyarították a külföldi nézeteket. A könyvtártudomány fogalmat évszázada használták/ják, noha az nálunk mindmáig nem bevett tudomány. Létét Szabó Ervin is vitatta, jóllehet Kovács Máté tőle eredeztette bibliológiai felfogását. Az egyetemi képzés megindítása 1949-ben, a könyvtárügy hiányzó jogszabályi háttere igényelte az elméleti alapokat. 1954-ben lehetőség nyílt bejutni az akadémia keretei közé Könyvtártudományi Főbizottság alakításával – ám ez sem járt a könyvtártudomány elfogadásával, bár az aspirantúrát az MTA I. osztálya felkínálta.

2012-ben írt, könyvtárosképzési küzdelmeit bemutató írásom párjaként, most azt szeretném bemutatni, hogy Kovács Máténak a könyvtárelmélet fejlesztése terén is küzdelmet kellett vívnia. Ez az elmélet, amíg Kovács Máté élt, fejlesztette a könyvtárügyet és a képzést is nemzetközi szintre emelte.

Kovács Máté könyvtárelméleti munkásságának kezdetei az 1940-50-es évek fordulójára tehetőek, s az két szakaszra osztható. Az 1956-ig tartó első szakasz terméke a törvényerejű rendelet, a könyvtárügy rendszerbe szervezése. Amikor egyetemi katedrára került, a képzés is tudományos háttérrel igényelt. Az 1950-60-as évtizedben nemcsak nálunk, a többi szocialista országban és nyugaton is foglalkoztatta az oktatókat a könyvtártudomány problémája, s akkor az egyik irányzat a bibliológia volt.

Felolvasásom háterét 54 lapnyi tanulmány képezi, amely olvasható lesz az Alapítvány honlapján. Itt csak vázlatát adhatom elő, benne kicsit részletesebben a most digitalizálással közkinccsé tett disszertáció új eredményeire térhetek ki.

Művelődéspolitikai attitűdjéből következett a felismerés: a könyvtárosok ne csak másik szaktudományukat műveljék, hanem a könyvtártudományt is. Ezt nemcsak szorgalmazta könyvtárigazgatóként, jó példával is szolgált, s a lehetőségét is megteremtette a debreceni egyetemi könyvtári évkönyv életrehívásával. Egyetemi, s akadémiai könyvtárigazgatóként, az Országos Könyvtárügyi Tanács tagjaként látta a könyvtárügy problémáit, szétagoltságát. Első könyvtári írásai az évkönyvekben olvashatók.

Kovács Máté 1953-ban, tanulmányában abból indult ki: *„A könyv és a könyvtárak, sőt az egész könyvtárügy művelődéspolitikai helyzete és jelentősége [...] tisztázatlannak tekinthető. Nincs kialakult és általánosan elfogadott felfogás arról, mi könyvtár és a könyvtárügy helye és jelentősége művelődéspolitikánkban...”* Később, 1966-ban írásának ezt részét ajánlotta Molnár Pál figyelmébe: *„Régen [...] A könyvtárak zöme [...] régi kéziratokra,*

régi és ritka könyveikre volt büszke. Ezzel szemben ma a könyv és könyvtár fontos közüggé vált: egész kulturális és gazdasági fejlődésünk szempontjából fontos társadalmi funkciót tölt be. Egyfelől, mint a társadalmi nevelés eszköze, másfelől mint közvetlen munkaeszköz [...]. A könyvtár könyvmúzeumból [...] a társadalom különböző tevékenységeinek aktív támogatójává vált.” Ezzel Kovács Máté gyökeresen új felfogást képviselt Magyarországon. Ezt megtoldotta azzal, hogy *„A könyv és könyvtár társadalmi szerepe és jelentősége azonban nem mindig és nem mindenütt azonos, egyféle. Életünk egyes területein mint a társadalmi nevelés egyik fontos eszközével, máskor és más területeken mint közvetlen, konkrét munkaeszközzel találkozunk vele. Hogy [...] kettős funkciója közül melyik jut érvényre, az rendszerint nem magától a könyvtől, tehát nem a tartalomtól, színvonalától, korától stb. függ, hanem mindenk előtt a szóbanforgó életterület könyvtári igényeitől, vagyis attól a céltől, amire vagy amikor a könyvet használjuk.*” Tézise így szólt: *„... a társadalmi funkció közelebbi meghatározása magából a műből nem feltétlenül következik, hanem azt az a konkrét társadalmi szükséglet határozza meg, aminek kielégítésére az adott esetben szolgál.*” Végül levonta a következtetést: *„nem általános könyvtárra, hanem a társadalmi tevékenység sajátos természetének megfelelő speciális könyvtárra van szükségünk. Korszerű könyvtárszervezetünk [...] sajátos könyvtártípusokból [áll...] a társadalom és a könyvtárügy kára nélkül egyik sem hanyagolható el. [...] könyvtártípusaink kialakításánál, [...] nem magából a könyvből, hanem a könyv és könyvtár társadalmi használatából kell kiindulnunk...”* Kovács Máté felismerte, a könyv szerepe könyvtárba bekerülve eltérő lehet, s a könyvtárakat nem külön-külön, hanem típusonként és rendszerben kell szemlélni.

Nem Kovács Máté találmánya a könyvtárak rendszerbe szervezése, de a rá jellemző gondolkodás kellett ahhoz, hogy az addig különálló hazai könyvtárak hálózatba szervezését szorgalmazza. Ezt az 1956-os törvényerejű rendelet kodifikálta. Kovács Máté az 1952-es minisztertanácsi határozatban azt kifogásolta, hogy benne csak a művelődést és társadalmi nevelést általában előmozdító tömegkönyvtári terület kapott támogatást, a társadalomépítés más fontos területei, mint az oktatás, a tudományos kutatás, az ipari és mezőgazdasági termelés, az államigazgatás nem, vagyis az, amelyben a könyv és könyvtár munkaeszköz volta mutatkozik meg.

Kovács Máténak az új könyvtári jogszabály létrejöttében betöltött szerepe részleteiben feldolgozatlan. A lényegét tudjuk: elméleti munkásságával és az előkészítő bizottság élén a hazai könyvtárügy első átfogó szabályozásának kiemelkedő szereplője volt. Ezt minősítette Horváth Tibor 1983-ban úgy, hogy *„a könyvtárügy nem mozaikokra bomlott töredékhalmoz volt nála, hanem kibontotta egészének és tágabb környezetének kontúrjait.*” Kovács Máté a

törvényerejű rendeletről írta: „*A korszerű könyvtár ma már nem elégszik meg az emberi művelődés írásos, főként többszörözött dokumentumainak összegyűjtésével és megőrzésével [...] a könyvtár és a könyvtárügy a közművelődés, a termelés és a kutatás egyik legjelentősebb eszközévé vált, korszerű kifejlesztése éppen olyan alapvető művelődéspolitikai feladat, mint az iskolai oktatásé, a filmé és a színházé, sajtóé vagy a rádióé.*”

Kovács Máté és Mátrai László kezdeményezésére az MTA Könyvtártudományi Főbizottsága Kőhalmi Béla elnökletével 1954. március 20-án alakult meg. A Főbizottság és névváltozatainak története szintén feldolgozatlan. Az MTA Levéltárában van 3 kisebb dossziényi dokumentum, de hézagos, hiányos, kevés fogódzót nyújt. Általában megállapítható, a bizottság nem foglalkozott a könyvtártudomány értelmezésével.

Kőhalmi Béla márciusban programot adott, 1954. szeptemberében már vitacikket írt a könyvtártudományról, utóbbi írása nem az újraindult Magyar Könyvszemlében, hanem négy évvel később az OSZK évkönyvében jelent meg. Címe szerint vitairat, de négy év múltán aligha követhette vita. A fennmaradt iratok ezt sem támasztják alá. A Könyvszemle a témában egyetlen írást jelentetett meg: 1955-ben, az induló számban Varjas Béláét. Reagálás sem arra, sem Kőhalmi Béláéra, később Kovács Máté bibliológiai koncepciójára sem történt.

Kovács Máté, szerkesztő bizottsági tagként vitába szállt a Könyvszemle szemléletével. A Debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyvéről írt ismertetésre reagált, majd átfogó kritikát jelentetett meg a Könyvszemle szerkesztési elveiről és gyakorlatáról. Írásaira a lapban reagálás nem történt. Pogányné Rózsa Gabriella szerint vita a szerkesztő bizottságban zajlott és Kovács Máté írása közös véleményt tartalmazott. Kovács Máté szerint az ismertetésben „*élesen tükröződnek [...] alapvető felfogásbeli különbségek, egyes elvi és személyi ellentétek, amelyek eddig jobbjára csak a felszín alatt lappantak.*” Az ellentét abban áll, „*ahogy az egyik központi vitatémát, a könyvtártudomány fogalmának körét értelmezi és a könyvtárosok tudományos munkáját felfogja. A könyvtártudomány körét egyoldalúan a könyvtártanra [...] szűkíti le, s magát a könyvtártudomány kifejezést [...] idézőjelbe teszi, mintha az valami most induló tudományszak ma még alig ismert neve lenne.*” Kovács Máté nemcsak a recenzióval vitázott. Az ismertetés szerinte „*nyomatékosan utal a mai magyar könyvtárügy és könyvtártudomány egyes mélyebben lappangó zavaraira, egyes időnként felvillódzó elvi és személyi ellentéteinek indító okaira.*” Ezért készítette el 10 száma alapján a Könyvszemle értékelését. Pogányné bemutatta az eredeti vitaindítót és a vitát. A megjelent változat továbbra is kifogásolta, hogy nem vették figyelembe a könyvtárügyben lezajlott változásokat. Helyes arányokat, s a jelennel olyan kapcsolatot várt el, „*amely a könyvtártudomány egyes ágait a segédtudományi állapotból kivezeti, vagy a leszűkített gyakorlatiasságból magasabb elméleti*

szint felé tereli. Ily módon válhat a könyvtártudomány egyszerre a társadalomtudományok egyik elméletileg is fejlett, tartalmas, önálló ágává ...”

Kovács Máté változást remélt a szerkesztőváltástól, ám az, hogy nem Varjas, hanem Kőhalmi Béla jegyezte a lapot, változást nem hozott. Kovács Máté 1963-ban sem volt kibékülve a Könyvszemle szerkesztésével. *„A folyóirat teljes egészében múltba fordult, de a múlt kutatását is teljes egészében epigon színvonalon végzi. Sem a témák, sem a szemlélet és módszer nem különbözik az elmúlt fél évszázadtól. Különösen a szerkesztőség átszervezése után vált uralkodóvá ez az epigonizmus. [...] Ha a szerkesztőség a maga kedvére szerkeszthetné a Szemlét, teljes egészében követné a múlt századi szerkesztés hagyományait.”*

1954-től az akadémiai bizottság elnöke, majd a Könyvszemle szerkesztő bizottságának elnöke, Kovács Máté halála után is Kőhalmi Béla volt. Szerepe e témakörben tisztázatlan, további vizsgálatra szorul, csakúgy mint Kovács Máté elméleti törekvéseinek tanszéki támogatottsága. Egyelőre úgy látszik, Mezey Lászlóval inkább a régi felfogásúak pártján állt.

Kovács Máténak 1956-tól már az egyetemi könyvtárosképzés elméleti, tudományos megalapozottságát kellett bizonyítania. 1957-ben papírra vetette első vázlatát a bibliológiáról, melyre a tervezett antológia elméleti alapjául is szüksége volt. Párhuzamosan haladt a bibliológia értelmezése az antológia elméleti alapjainak lerakásával, az 1945 utáni időszak feldolgozásával, a bibliológiai alapvetésével, s annak alkalmazásával a képzésben.

1958 közepéről való megállapítása: *„a könyvtártudomány fogalmának, tárgyának, korszerű kutatási feladatainak és módszereinek meghatározása, ismeretanyagának rendszerezése ez idő szerint még nem érte el a kívánt fokot.”* Következtetése, a tanszék első feladatai közé tartozik gyűjteményes kötetet összeállítása, s ez lett a későbbi híres antológia.

Az 1960-as ankét és Kovács Máté előadása ismert, erről nem beszélek, inkább nem ismert néhány kísérő jelenségről. Az MTA Levéltárában, a Könyvtártudományi (Fő)Bizottság iratai között érdekes nyomot találtam az ankét előkészületeivel kapcsolatosan. Az 1959. június 20-i ülésen már szó volt a csak 11 év múlva megtartott III. országos könyvtáros konferenciáról, mellette a könyvtárak tudományos munkájáról szóló három napos programról, s az előadók is ki voltak jelölve. 1960. március 18-án a Könyvtártudományi Bizottság és az Országos Könyvtárügyi Tanács együttes ülést tartott. Az 1. napirendi pont Kőhalmi Béla tervezete volt a könyvtárak tudományos szolgáltatásairól szóló ankét ügyében, a 2. viszont a KMK tervezete a könyvtártudományi ankétról, s ezt a témát OKT elnökként Kovács Máté vezette, aki azt a két szervezet együttes rendezvényeként javasolta lebonyolítani. Nem így történt, az akadémiai bizottság kimaradt, az elsőnek tárgyalt meg elmaradt.

A Könyvszemle 1961-es különszáma közreadta az ankét anyagát. A különszám késett, mert azt a Könyvszemle szerkesztősége Mátrai László vezette különbizottság lektorálásához, hozzájárulásához és az OKT pénz- és nyomdaszerzéséhez kötötte.

A vitából kiderül, hogy Kovács Máté által előadottakra az ankéton, s később sem történt reagálás. Elhallgatták, nem foglalkoztak a bibliológiával, a könyvtártudománnyal sem. Pedig minden tudomány éltető eleme és elmaradhatatlan feltétele a vita. Hogy a kortársak mennyire nem értették meg Kovács Máté előadásának lényegét (miként azt később Molnár Pál is észrevette), az is bizonyíték, hogy az ankétról beszámoló lap a bibliológia szót sem említi. Az ankéton egyesek a történeti kutatások háttérbe szorítását hallották ki. Sebestyén Géza remélte a vita „*el fog csitulni*”. Nem így történt – mutatják a következő évi változások.

1961-ben szakadás történt a könyvtárügyben: a tudomány és a könyvtári gyakorlat kettészakadt. Kovács Máté már előbb szakított a Könyvtártudományi Bizottsággal, s a Könyvszemlével, mint az változott volna. 1960. szeptember 6-i kelettel, Köhalmi Bélával tudatta lemondását akadémiai bizottsági és lapjának szerkesztő bizottsági tagságáról. Miért távozott a képzés szempontjából is oly fontos két posztról az a Kovács Máté, aki OKT elnök voltát és más társadalmi funkcióit fontosnak tartotta? A fogalmazvány nincs befejezve, s azt sem tudni, elküldte-e a levelet. Az átszervezett Könyvtörténeti, bibliográfiai és dokumentációs Munkabizottságnak, a Magyar Könyvszemle új szerkesztő bizottságának Kovács Máté már nem lett tagja. A Könyvszemle 1961. 4. száma jelentette be a bizottság és a lap profiljának változásait. Mezey László 1969-ben írta meg az okot. „*A könyvtártudomány tudományjellege körül [1960-ban] kialakult viták végül a munkabizottság megszüntetéséhez vezettek.*”

Kovács Máté a bibliológiai alapvetéssel párhuzamosan kezdte közölni a Könyvszemlében a bibliológiai szellemben írt nagyszabású tanulmányát. A bibliológia hatotta át összeállításában 1963-ban, 1970-ben megjelent antológia szerkesztési elveit, tanulmányait, és ez vezérelte a könyvtárosképzés fejlesztése során, a vezetésével készített tantervekben.

Kovács Máté a könyv- és könyvtárkultúra kommunikációs alapozását az antológiát bevezető tanulmányában részletezte el. Erről recenziójában, a Magyar Könyvszemlében, Csapodi Csaba említést sem tett. Hasonlóan Rácz Aranka ismertetője szót sem ejtett, hogy a kötet szerkesztése a bibliológián alapult. Tudományfelfogása értő méltatását Novák Józseftől kapta a Népművelési Értesítő 1964. 3. számában. A tanulmányok és a szöveggyűjtemény talán mind a mai napig is a könyvtárosképzés segédeszköze. Kovács Máté az antológiában is leszögezte: „*gyűjteményünk [...] nemcsak bizonyos eredmények összefoglalása, hanem egyben program is: jelzi a szakkutatás egyes további fontos feladatait.*” Kovács Máté a

majdnem kész művet nem fejez(het)te be, s azt az utókor sem tette meg. Szerkesztett anyaga nemrég bevezető nélkül került elő, de már olvasható a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

Kovács Máté 1960-ban kutatási programot, szemléletet, kutatási módszereket vázolt fel, s a következő évtizedben koncepciójának fejlesztésén dolgozott. Ezt szolgálta Molnár Pállal 1963-68 közti együttműködése, aki egyetlen biztatója, értő vitapartnere volt. (Együttműködésükről szóló beszámoló az Alapítvány honlapján olvasható.) Szemléletét a népműveléstudományra, szaktájékoztatásra és bibliográfiára alkalmazó írásokat tett közzé. A '60-as évtizedben a bibliológia közléstudományi irányában való fejlesztésén dolgozott.

A Kovács Máté Alapítvány kuratóriumának kezdeményezésére, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központja kéziratárának jóvoltából 2016 tavaszán hozzáférhetővé vált az intézmény repozitóriumában és a Magyar Elektronikus Könyvtárban a professzor 1967-re datált, 1968 szeptemberében megvédett kandidátusi disszertációja. Csak most látszik, milyen kár, hogy valamiért nem adták közre.

A disszertáció – korábbi 15 évet áttekintő első változat után – az 1945-1965. közötti időszakot tekintette át, továbbfejlesztett bibliológiai szemlélettel. Magam az előző írást történeti tanulmánynak tartottam. A jóval terjedelmesebb disszertáció megismerése után, felmerült bennem a kérdés: történeti tanulmányokat írt-e Kovács Máté? Nem feladat most ennek az eldöntése, de elméleti fejtegetései mindkét esetben történeti pillanatfelvétellel utalnak, melyekben bizonyítékokat keresett a bibliológia elméletének formálásához, fejlesztéséhez. Bár mindeddig ezek a korszak legjobb történeti áttekintései is.

A disszertációból most azt próbálom kibontani, 1960 után milyen irányba fejlődtek könyvtárelméleti nézetei. Mindenek előtt szembeűnő, hogy a két évtized elemzését most az olvasóközönséggel és az olvasási kultúra bemutatásával indította, s ez lett a bibliológia központi eleme. Alapvető megállapítása az, hogy *„a társadalmi közlés egyik legnagyobb jelentőségű ága: az írásbeli közlés rendszere mindenkor annak a társadalomnak a szükségletei szerint alakul ki, amely létrehozta, de ugyanakkor, ha már létrejött, működésével bizonyos hatásokat fejt ki a létrehozó és fenntartó társadalomra. Az írásbeliség rendszere tehát, ha korszerűen fejlődik és működik, kettős kapcsolatban áll a társadalommal. Egyfelől a társadalmi rendszer terméke ..., [Ezt a tézist egészítette ki azzal, hogy „vagy már eleve is valamely társadalmi rendszer, vagy annak valamelyik osztálya, rétege, csoportja a maga szükségletei szerint hozza létre, vagy pedig, ha már korábban keletkezett, a megváltozott új társadalmi rendszer a maga szükségletei szerint alakítja át, ill. fejleszti tovább.”] ... másfelől azonban az írásbeliség rendszerével, jellegével és működésével befolyásolja a használó közönség tudatvilágát.”* [Ehhez meg azt tette hozzá: *„Olyan mértékben és módon, amilyenre a*

társadalom ösztönösen vagy tudatosan igényt tart.”] Kovács Máté központi gondolata, hogy „*Az írásbeliség és a társadalom kettős összefüggése tehát alapvetően fontos körülmény. [...] Ezért vált a bibliológiai szakkutatás egyik legfontosabb és legsürgetőbb feladatává ezeknek az összefüggéseknek az elemzése és az ezekből adódó legfontosabb problémák tisztázása és megvilágítása.*” A társadalmi megrendelés az 1953-as könyvtártudományi írásának is alaptétele volt, ebből vezette le a különböző könyvtártípusok funkcióit; a társadalom igényeinek és szükségleteinek megfelelően rakta le 1956-ban a könyvtári rendszer alapjait a törvényerejű rendeletben. Most a bibliológiának is egyik alapgondolatává tette.

A disszertációban a bibliológiai kutatások újraeledéséről írt. A külföldi példák után és ellenére azt rögzítette, hogy „*ez idő szerint még inkább csak az alapvetésnél tartunk.*” A másik alapvető gondolata: a bibliológia is mint minden tudomány fejlesztésre szorul, rövid múltja miatt méginkább. „*A szükséges előrehaladást úgy érhetjük el, ha olyan nagyobb tényanyag feltárása és összefüggéseinek megvilágítása során teszünk kísérletet a korszerű bibliológiai felfogás, szemlélet és módszer alkalmazására, amelyek feltehetően jelentős elméleti és történeti törvényszerűségeket rejtnek magukban, s amelyeknek értékelése, felismerése és rendszerezése nemcsak az ismeretanyagot bővíti, hanem az írásbeliség sajátos létezési formáinak, szerveződési lehetőségeinek és társadalmi funkcióinak a megragadását is lehetővé teszi.*” A bibliológia gondolkodásában a disszertáció ezeknek a feltárására törekedett.

További fontos megállapítása volt az is, hogy „*az írásbeliség és a társadalom nem alkalmilag társult, de egyébként két külön világ, hanem a valóság két olyan szférája, amely elméletileg egymástól elhatárolható, de a valóságban kölcsönösen feltételezi és áthatja egymást. Az írásbeliség [...] alkotja az egyik szférát, a másik pedig a létrehozó társadalom vele kapcsolatos szükségleteinek és igényeinek együtteséből áll. Másoldalról ebbe a társadalmi szférába tartoznak bele azok a hatások is, amelyeket a létrejött intézmény a társadalom életében kifejt.*” Kovács Máté a könyv és könyvtári kultúrát kibővítette. Az „*az ember sajátos világának írással és olvasással összefüggő része, amelynek két fő összetevő tényezője van. Az egyénnek és a közösségnek olyan alkotó, működtető és felhasználó tevékenysége, amelyeket az olvasással, könyvvel és könyvtárral kapcsolatban kifejt, és azok a tárgyi termékek és intézmények, amelyek e tevékenységi folyamatok során létrejönnek és a társadalmi funkciókat ellátják.*” Kovács Máté a könyvtárt mint intézményt, a könyvet (pontosabban a kiadványt) mint terméket a társadalmi valóságban helyezte el – s ezt kiterjesztette az olvasásra. Az egyetemes kultúra olyan részének tekintette, mint a kultúra más tartományait. Másfelől szoros egységbe fogta mindazokat az anyagi, tárgyi jelenségeket (értsd kiadványokat), intézményeket (értsd a könyv- és lapkiadás, -terjesztés intézményeit, valamint

a könyvtárakat, dokumentációs intézményeket) és társadalmi folyamatokat, amelyek a valóságban összetartoznak, sőt kölcsönösen feltételezik egymást.

Koncepciójának summája: *„A társadalmi és a sajátos szakmai szféra elválaszthatatlan egybefonódása indokolja, hogy a vizsgálódások középpontjába az olvasási folyamatot helyezzük. Az írásbeli közlés rendszerének e központi tartománya - végső soron az egész rendszer egyik fő célja és értelme – köré csoportosítottuk azok tevékenységét és termékeit, amelyek az olvasó és olvasmány találkozását a maguk szolgáltatásaival elősegítik: az olvasmány létrehozásában, ill. társadalmi felhasználásában, és az olvasó kifformálásában közreműködnek. Ez az oka és magyarázata, hogy a tanulmány az írásbeli közlés egyes területeinek, termékeinek és intézményeinek elemzése helyett, pontosabban ezen túl, az írásbeli közlés rendszerében végbemenő folyamatok feltárására is kísérletet tesz, amennyire az a mai adottságok alapján lehetséges.”* A folyamat hozzáadás Kovács Máté részéről, hiszen a korábbi felfogásnak egyes részterületekre darabolódásával szemben és helyett rendszert alkotott, egységbe foglalta az írásbeliség és olvasásbeliség egészét.

Hangsúlyozta: *„az olvasási folyamat csak abban az esetben jöhet létre optimális hatásokkal, ha az olvasmányba rögzített tudattartalom és az olvasó tudatállapota viszonylag közel esik egymáshoz, ha van elegendő közös elem bennük ahhoz, hogy az olvasó tudatában az asszociációs folyamat meginduljon és tartósan fennmaradjon.”* Ez fontos figyelmeztetése az értő olvasás helyes értelmezéséhez: az nemcsak olvasástechnikai kérdés, hanem az olvasott műhöz szükséges műveltség kérdése. Kovács Máté itt Ranganathan törvényét fogalmazta át, hogy ti. az olvasás folyamatában minden olvasó találja meg a maga könyvét és fordítva, minden könyv a maga olvasóját. *„A másik körülmény, amit nem szabad szem elől téveszteni – folytatta -, hogy az olvasás egyre inkább társadalmi tömegjelenséggé fejlődik, a társadalom egyre népesebb rétegei, ill. csoportjai vesznek részt benne. Így helytálló értékeléshez akkor és úgy jutunk, ha a legfontosabb olvasói rétegeket elvben el tudjuk határolni egymástól, és bizonyos határokon belül egységesnek tekinthető rétegek, ill. csoportok olvasási igényeit és szokásait, teljesítőképességét és fejlődési tendenciáit úgy közelítjük meg, hogy megállapításainkat megfelelő mértékegységek megválasztásával lehetőség szerint számszerűen is kifejezésre juttathassuk.”* A tömeges olvasással fontos, új tézist fogalmazott meg. Ezért 1968-ban több írásban és előszóban foglalkozott az olvasáskutatás problémáival, alapozásával. *„Sokan húzódoznak attól, hogy a társadalmi jelenségek és folyamatok tényeit és tendenciáit mennyiségekben is kifejezzük, pedig ez különösen társadalmi tömegjelenségek esetében egyenesen elkerülhetetlen. Ebben a kérdésben J. D. Bernallal lehet és kell egyetérteni, aki Tudomány és történelem című könyvében a társadalomtudományok egyik*

gyengéjének tekinti, hogy jelenleg még nem képesek észleleteiket és megállapításaikat a matematika nyelvén, tehát egzakt módon megfogalmazni.” Kovács Máté sem idegenkedett a matematikai egzaktságtól, csak még nem az informatika, hanem a szociológia felé lépett!

Az akkori terminológia és szóhasználat beszámításával, Kovács Máté dolgozatának megismerése azért fontos, mert merőben új, előrevivő megközelítést mutatott fel. S – amíg ominózus 1968-as füzete elő nem kerül - ez utolsó átfogó írása a bibliológiáról.

Kovács Máté Gutenberg halála évfordulójához kapcsolódva, a Nagyvilágban 1968-ban írt rövid cikkében azt hangsúlyozta, hogy az nemcsak technikai jelentőségű találmány, hanem a közlés új technikai módja „*lehetővé tette az emberiség kollektív tudásának felhalmozódását és tömegméretű elterjesztését.*” A találmány újabb forradalmak révén tovább is fejleszthető. Hatására „*megszilárdulóban van az írásbeli közlés egész folyamatának magasabb egységbe való szerveződése, amelyben a kiadványtermelés, és –terjesztés, a köz- és magánkönyvtárak, valamint a szakirodalmi tájékoztatás intézményeivel, termékeivel és szolgáltatásaival ésszerű és tervszerű feladat- és munkamegosztás alapján tölti be [...] funkcióit.*” Szinte előre látta, „*minden előfeltétele megvan annak is, hogy a nyomdászat ennél sokszorosan nagyobb teljesítményre is felkészüljön, [...] megvan, illetve meg lehet a technikai bázis ahhoz, hogy az írásbeli közlés valódi, a társadalom egészét behálózó tömegközlelési rendszerre fejlődjék...*”

1968-ban Kovács Máté másik fő témája az olvasásvizsgálatok elméleti alapozása volt. A TIT Irodalmi és Nyelvi Választmánya számára és orgánumban tömör útmutatót írt erről, vitaindító előadást tartott a népművelési kutatók és oktatók debreceni konferenciáján. Ezek képezték alapját az általa indított Könyvtártudományi Tanulmányok számára írt, 1970-ben megjelent változatnak. Itt is abból indult ki, hogy „*általánosan felismert és elismert tény, hogy a könyvtár olyan tájékoztatási, művelődési intézmény, amely társadalmi szükségletből keletkezik és amely működésével hatásokat fejt ki a létrehozó, ill. fenntartó társadalomra.*”

1969 júliusában a Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Kutatóközpontja és az MTA Nyelvtudományi Intézetének közös konferenciáján a közlés és közművelődés témakörben vállalt előadást. „*Ma már világos, hogy az ember emberré válásának egyik legfontosabb feltétele és elősegítője éppen a közlés és átvétel módjainak és rendszerének szüntelen továbbfejlesztése...*” Mondta ezt akkor, amikor az engelsi tanítást volt érvényben. A közlelési rendszerek versenye egymás ellen vagy a művelődő emberért című fejezetben fejtette ki, hogy a természetes közlelési módok egyikét sem fenyegeti az eltűnés veszélye; az sem szükségszerű, hogy a technikai-tömegközlelési módok és rendszerek háttérbe szorítsák vagy megszüntessék egymást. Köztük új feladat- és munkamegosztás megy végbe és új egyensúlyi

helyzet alakul ki. McLuhannel szemben fejtette ki, az írásbeliség az érzékletes közlési rendszerekkel szemben többszörösen absztrakt, s ez egyszerre előnyük és hátrányuk.

Az UNESCO 1972-öt a könyv világévének minősítette. Kovács Máté az alkalomhoz illő írást tett közzé. Fontos eredménynek minősítette, hogy a könyvhöz az olvasást és a könyvtárakat is hozzákapcsolták. Szerinte a világév, legizgalmasabb mozzanata volt, hogy benne összezsáphattak az olyan szélsőséges vélemények, mint McLuhané, de *„Szembefordul ezzel a másik tábor, élén olyan szerzőkkel, mint Robert Escarpit...”* Kovács Máté a könyvével saját nézeteit láthatta megerősödni.

Biobibliográfiája szerint utolsó, a világév akadémiai ülészakára készített írása szintén a bibliológia felől értelmezte a közkönyvtár irodalomközvetítő tevékenységét. Eszerint *„a fejlődés eddigi tényei arra vallanak, hogy a társadalmi közlés rendszerei szervesen kiegészítik egymást, és együttesen elégítik ki a társadalom kulturális szükségleteit és igényeit.”*

Nem biztos, hogy Kovács Máté teljes jogú tudománynak, inkább rendszernek és szemléletnek tekintette a bibliológiát. A hazai vita elmaradása és elfogadása hiányában igazán iskolává sem terebélyesedett tanítása. Rózsa Györgynek lehet igaza, hogy a bibliológia frankofón volta az angolszász törekvésekkel nem nagyon versengetett.

Pogányné Rózsa Gabriella szakirodalmi kalauzában írta: *„Kovács Máté bibliológiai nézetei utáni magyar könyvtártudomány-értelmezések jó ideig nem hoztak újat, jelentős változások akkor következtek be, amikor a számítógépes technika és az internet térhódításával a könyvtári munka tárgyai elkezdtek »testtelenné« válni, vagyis a dokumentumcentrikus nézet helyett az ismeret, az információ, a tudás felé fordult a figyelem.”* Hozzáteszem, Kovács Máté törekvései felől vezetett erre út, az azt megelőző hazai könyvtártudományból nem.

Tanítványai megtanulták, hogy a természetes és technikai közlésmódok mintegy egymásba kapaszkodnak, összekapcsolódva egymás hatását felerősítik. A történelem során egyetlen közlésmód sem vált fölöslegessé, hanem az újak megjelenése a rendszer átalakulását, újjászervezését váltja ki. Ezért sem a rádió, a film, a televízió nem ellenség, nem estünk pánikba a számítógép megjelenésekor, az általa kiváltott technikai változások kapcsán sem.

Sokan felrötták neki, hogy a könyvtártudományt, majd a bibliológiát nem váltotta fel a már létező informatikával/információelmélettel. Matematikai tudomány a Bölcsészkaron?!

Ahogy az olvasási-, könyv és könyvtári kultúrát a közlésmódok rendszerébe illesztve vizsgálta, s a fejlődést a folyamat részének tekintve, azzal utat nyitott a továbbhaladás számára. Ahogy a Közlés és közművelődés című előadásában mondta: *„Ma már világos, hogy az ember emberré válásának egyik legfontosabb feltétele és elősegítője éppen a közlés és átvétel módjainak és rendszerének szüntelen továbbfejlesztése.”*